
ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՀԱՐԱՎԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ

ԱՐՄԻՆԵ ՀՈՎԱՏՓՅԱՆ

Հարավային Կովկասը, դարեր շարունակ լինելով ռուս-թուրքական, ռուս-իրանական, իրանա-թուրքական քաղաքական, տնտեսական և ռազմական դիմակայության ասպարեզ, արդի փուլում հայտնվել է տարածաշրջանային և արտատարածաշրջանային ուժային կենտրոնների տեսադաշտում՝ դառնալով մեծ տերությունների և միջազգային կազմակերպությունների կենսական կարևոր շահերի օբյեկտ: Հարավային Կովկասը գրավում է բազմաթիվ հետազոտողների և վերլուծաբանների ուշադրությունը, որովհետև այն կարևոր աշխարհաքաղաքական նշանակություն ունեցող տարածաշրջան է՝ իր աշխարհագրական դիրքով, մասնավորապես Կենտրոնական Ասիայի, Բալկանների և Մեծ Մերձավոր Արևելքի, ինչպես նաև վառելիքաէներգետիկ պաշարներով հարուստ կասպիական տարածաշրջանի հետ անմիջական հարևանությամբ և կասպիական նավթի՝ դեպի Արևմուտք փոխադրման գործում իր դերով: Տարածաշրջանի աշխարհաքաղաքական կարևորությունը բացատրվում է նաև հյուսիս-հարավ և արևելք-արևմուտք ուղղությամբ համալիր միջնայրցամաքային տրանսպորտային համակարգերի կարևոր հանգույցի վերածվելու լուրջ հեռանկարներով: Բացի դրանից՝ աշխարհագրական դիրքը Հարավային Կովկասին հնարավորություն է ընձեռում դառնալու ռազմավարական հարմար հենակետ նաև իրեն հարևան պետությունների վրա ազդեցության առումով: Այս տարածաշրջանը մի շարք երկրների արտաքին քաղաքականության ձևավորման գործընթացում շարունակում է առանցքային դեր խաղալ եվրասիական, մերձավորարևելյան և կովկասյան ուղղություններով:

Հարավկովկասյան տարածաշրջանում ընթացող աշխարհաքաղաքական զարգացումների համատեքստում հատկանշական են Թուրքիայի՝ Հարավային Կովկաս ներթափանցելու, տարածաշրջանային զարգացումները վերահսկելու, այստեղ սեփական սցենարներն ու նախագծերն առաջ մղելու և որպես տարածաշրջանային գերտերություն հանդես գալու ձգտումները:

1980-ականների երկրորդ կեսից սկսած՝ Թուրքիան նախապատրաստական հսկայական աշխատանք է ծավալել ԽՍՀՄ տարածքում, մասնավորապես Հարավային և Հյուսիսային Կովկասում, Կենտրոնական Ասիայում, Ղրիմում, Պովոլժիեում և Բենարաբիայում իր քաղաքական ու տնտեսական ներկայությունը հաստատելու ուղղությամբ՝ ձգտելով իր քաղաքական, տնտեսական և մշակութային ազդեցության ոլորտում ընդգրկել

նախկին ԽՍՀՄ հանրապետությունները¹: Հենց այս ժամանակ էլ թուրք քաղաքագետների կողմից վերածնվել է «Մեծ Թուրանի», այն է՝ Թուրքիայի գլխավորությամբ 120 մլն թյուրքալեզու բնակչությամբ և Արևմտյան Չինաստանից մինչև Միջերկրական ծովի արևելյան ափերը ձգվող նոր թյուրքական աշխարհի ստեղծման գաղափարը²: Տուրք տալով պանթյուրքական նկրտումներին և միաժամանակ ձգտելով ստանձնել Արևմուտքն ու թյուրքալեզու հանրապետությունները կապող օղակի դերը՝ պաշտոնական Անկարան ջանք չի խնայել հետխորհրդային շրջանում Հարավային Կովկասի և Կենտրոնական Ասիայի թյուրքալեզու հանրապետությունների հետ լեզվական ընդհանրությունները շահարկելով՝ քաղաքական ու տնտեսական միասնական համակարգ ստեղծելու, որի մասին են վկայում Թուրքիայի նախաձեռնությամբ անցկացվող ամենամյա «Կուրուլթայները»: Հեռանկարում ծրագրվում էր ստեղծել թյուրքական պետությունների միասնական քաղաքական-տնտեսական «միություն»՝ ընդհանուր շուկայով, միացյալ էներգահամակարգով և էներգետիկ պաշարները դեպի եվրոպական երկրներ տեղափոխելու դյուրացված մեխանիզմով: Սակայն հետագայում պարզ դարձավ, որ ո՛չ էքնիկ և ո՛չ էլ լեզվական ընդհանրությունները բավարար չեն թյուրքալեզու բոլոր ժողովուրդներին Թուրքիայի հովանու ներքո միացյալ դաշինքում միավորելու համար, որովհետև Թուրքիան չունի համապատասխան ռեսուրսներ և հնարավորություններ, թյուրքական պետությունների արտաքին քաղաքական առաջնահերթությունները բազմավեկտոր են, վերջապես Կովկասում և Կենտրոնական Ասիայում բնակվող թյուրքական ժողովուրդները աշխարհագրորեն տարանջատված են³:

Այսուհանդերձ, թուրքական իշխանությունների այս քայլերը վկայում են նախկին ԽՍՀՄ տարածաշրջանների նկատմամբ Օսմանյան կայսրության իրավահաջորդ Թուրքիայի նկրտումների մասին, որոնք հետագայում դրսևորվեցին այդ երկրներում, այդ թվում՝ Հարավային Կովկասում քաղաքական և տնտեսական էքսպանսիայի թուրքական նախագծերում⁴:

Պաշտոնական Անկարայի արտաքին քաղաքականության հարավ-կովկասյան ուղղությունը Թուրքիայի համար մշտապես ունեցել է կենսական կարևոր նշանակություն: Այստեղ պաշտոնական Անկարան ունի իր կողմից վերահսկելի դաշնակից՝ ի դեմս Ադրբեջանի, ինչպես նաև Կրաստանի, որը 2008 թ. վրաց-ռուսական 5-օրյա պատերազմից հետո ձգտում է Թուրքիայի հետ առավելագույն մերձեցման:

Հարավկովկասյան տարածաշրջանում լուրջ դերակատարություն ստանձնելու Թուրքիայի նկրտումների մասին են վկայում 2008 թ. օգոստոսի վրաց-ռուսական հակամարտությունից առավելագույն շահ ստանալու ձգտումը, մասնավորապես Թուրքիայի վարչապետ Ռեջեփ Էրդողանի՝ «Կովկասյան կայունության և համագործակցության պլատֆորմ» մշակե-

¹ Տե՛ս <http://www.idefacto.am/page.php>

² Տե՛ս **Гаджиев К. С.** Геополитика Кавказа. М., 2001, էջ 347:

³ Տե՛ս **Глазова А. В.** Внешнеполитические инициативы Турции на Южном Кавказе: успех или неудача? // "Проблемы национальной стратегии", 2011, № 1 (6), էջ 67-68:

⁴ Տե՛ս **Bulent Aras**, Turkey and South Caucasus, «Global Dialogue», Volume 7, Number 3-4, Summer/Autumn, 2005:

լու նախաձեռնությունը՝ հրավիրելով մասնակցել Կովկասում Թուրքիայի վաղեմի մրցակից Ռուսաստանին, Վրաստանին, Ադրբեջանին և Թուրքիայի համար խնդրահարույց հարևան Հայաստանին, ինչպես նաև Թուրքիայի արտոգործնախարար Ահմեդ Դավութօղլուի խոսքերը. «Թուրքիան այլևս այն երկիրը չէ, որն ընդամենն արձագանքում է ճգնաժամերին, նա պետք է արդյունավետորեն կանխարգելի դրանք և կարգուկանոն ձևավորի տարածաշրջանում»⁵:

Հարկ է նշել, որ հնգօրյա պատերազմը կարևոր դաս էր. թուրքական ղեկավարությունը գիտակցեց Հարավային Կովկասի տարածքով դեպի Թուրքիա զնացող տարածաշրջանային էներգետիկ և տրանսպորտային մագիստրալների անվտանգության ապահովման անհրաժեշտությունը: Հարավային Օսիայի վրա Վրաստանի հարձակումից հետո Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան (ԲԹՁ) նավթամուղի, Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում հարավկովկասյան խողովակաշարի և Բաքու-Սուփսա խողովակաշարի օպերատոր British Petroleum (BP) բրիտանական նավթագազային ընկերությունը, անվտանգության նկատառումներից ելնելով, որոշում ընդունեց դադարեցնել վառելիքի փոխադրումը դրանցով: Արդյունքը եղավ այն, որ Թուրքիան որոշ ժամանակ կտրված մնաց կասպիական նավթագազային հոսքերից՝ կրելով հսկայական վնասներ. միայն ԲԹՁ-ի փակումից Թուրքիայի կորուստներն օրական 300 հազար ԱՄՆ դոլարի էին հասնում⁶:

Վերջին տարիներին Հարավային Կովկասում Թուրքիայի բավական ակտիվ և հավակնոտ քաղաքականության նոր գաղափարական հենքը նեոսոմանականությունն է: Թուրքիայի քաղաքական վերնախավն ավելի հաճախ է խոսում Բալկաններում, Մերձավոր Արևելքում, Մեծ Կովկասում և Կենտրոնական Ասիայում Թուրքիայի պատմական և մշակութային խոր արմատների մասին⁷, որոնք հասնում են Օսմանյան կայսրության ժամանակներ, երբ նրա կազմի մեջ էին մտնում ողջ Մերձավոր Արևելքը, ժամանակակից Իրաքը, Բալկանները, Հարավարևելյան Եվրոպայի և Հարավային Կովկասի որոշ տարածքներ: Այս առումով արժանահիշատակ է 2011 թ. հունվարին Թուրքիայի վարչապետ Ռ. Էրդողանի՝ ԵՄ-ին ուղղած նամակը, որում մասնավորապես ասվում էր. «Թուրքիան վերածվում է գլոբալ և տարածաշրջանային խաղացողի՝ օգտագործելով իր soft power-ը: Մենք ակտիվ քաղաքականություն ենք վարում Բալկաններից մինչև Մերձավոր Արևելք և Կովկաս: Շատերն են ասում, որ մենք իրական այլընտրանք չունենք Եվրոպային, միգուցե դա ճշմարիտ է, ճշմարիտ է նաև այն, որ Եվրոպան ռեալ այլընտրանք չունի Թուրքիային»⁸:

Թուրքիայում 2011 թ. հունիսի 12-ի խորհրդարանական ընտրություններից առաջ «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության (ԱԶԿ) հրապարակած նախընտրական ծրագրում Հարավային Կովկասը դիտվել է իր կարևորությամբ Թուրքիային սահմանակից շրջաններից երրորդը, իսկ

⁵ New FM Davutoğlu to build order-instituting role for Turkey, «Today's Zaman», 04.05.2009.

⁶ Տե՛ս **Daly J.C.K.** Turkey and the Problems with the BTC, «Eurasia Daily Monitor», Vol.5, August, 2008, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=33887](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=33887)

⁷ Տե՛ս «Principles of Turkish Foreign Policy», <http://www.seta.org/ups/dosya/14808.pdf>

⁸ <http://www.newsweek.com/2011/01/17/the-robust-man-of-europe.html>

Ադրբեջանի ու Վրաստանի հետ հարաբերությունների հետագա զարգացման խթանումը ներկայացված է որպես ԱԶԿ արտաքին քաղաքականության առաջնային ուղեգծերից մեկը⁹:

Այս համատեքստում հատկանշական է նաև Թուրքիայի Ազգային հետախուզական կազմակերպության (Milli İstihbarat Teşkilatı - MIT) բյուջեի կրկնապատկումը վերջին տարիներին, մասնավորապես՝ MIT ներկայիս տնօրեն Հաքան Ֆիդանի ղեկավարման օրոք: Այսպես, Հ. Ֆիդանի պաշտոնավարման առաջին տարում՝ 2010 թ., MIT բյուջեն 523 մլն թուրքական լիրա էր, 2011 թ.՝ 665 մլն, 2012 թ.՝ 751 մլն, 2013 թ.՝ 995 մլն, իսկ 2014 թ. այն նախատեսված է 1 մլրդ 58 մլն թուրքական լիրա¹⁰, ինչը վկայում է հատուկ ծառայություններին Թուրքիայի իշխանությունների ցուցաբերած լուրջ վերաբերմունքի և ներքին ու արտաքին քաղաքական գործընթացներում դրանց աճող դերակատարության մասին: Եվ MIT բյուջեի կրկնապատկումը նշանակում է Թուրքիայի արտաքին հետախուզական գործունեության ակտիվացում առաջին հերթին սահմանակից, այդ թվում հարավկովկասյան տարածաշրջանի երկրներում:

Հարկ է նշել, որ Թուրքիայի հարավկովկասյան քաղաքականության կարևոր բաղկացուցիչներից է տնտեսական ներթափանցման քաղաքականությունը: Մասնավորապես, թուրքական կողմը շարունակում է առանձնահատուկ հետաքրքրություն դրսևորել Ադրբեջանի և Վրաստանի տնտեսության արդյունաբերական, էներգետիկ, վերամշակող, հեռահաղորդակցության և առևտրի հատվածների նկատմամբ՝ կատարելով խոշոր ներդրումներ: Հիմնական ոլորտները, որտեղ Թուրքիան նախընտրում է արագ վերադարձելություն ապահովող ներդրումներ անել, ենթակառուցվածքային նախագծերն են, օրինակ՝ օդանավակայանների արդիականացումն ու շահագործումը, էներգետիկ, պետական և արտադրական, ինչպես նաև ռազմական օբյեկտների, ավտոմայրուղիների, երկաթուղու շինարարությունը, հեռահաղորդակցության ուղիների անցկացումը և այլն:

Թուրքիայի հարավկովկասյան քաղաքականության մեջ առանցքային գործոն է էներգակիրների տարանցման հարցը: Հարավային Կովկասում պաշտոնական Անկարայի առանձին քայլեր վկայում են, որ Թուրքիան իրականում ծրագրում է կարճաժամկետ հեռանկարում վերածվել Եվրոպայի և Ասիայի էներգետիկ տարանցիկ լիարժեք հանգույցի և հանդես գալ որպես «էներգետիկայի տարածաշրջանային կենտրոն»¹¹: Թուրքիայի գլխավոր խնդիրն իր էներգահամակարգը համաեվրոպականին ինտեգրելն է և էներգատարանցման խաչմերուկ դառնալը, ինչը թույլ կտա մեծաշնորհ ունենալ՝ վերահսկելու էներգակիրների տարանցումն ու վերաարտահանումը Եվրոպա՝ դրանով իսկ մեծացնելով երկրի աշխարհաքաղաքական նշանակությունը միջազգային ասպարեզում: Այս համատեքստում պետք է դիտարկել Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության ուղեգծում Վրաստանի աշխարհաքաղաքական դերն ու նշանակությունը թե՛ որպես հետխորհրդային տարածքում աշխարհառազմավարական շահերի գոտի և թե՛ որպես կամուրջ

⁹ Տե՛ս «Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi» 12.06.2011, <http://www.akparty.org>

¹⁰ Տե՛ս <http://www.internethaber.com/mit-butcesi-neden-bu-kadar-artti-597723h.htm>

¹¹ Տե՛ս Гаджиев А. Г. К вопросу о значении Южного Кавказа во внешней политике Турции // <http://www.iimes.ru/rus/stat/2010/07-07-10.htm>

դեպի կասայան ավագանի հարուստ էներգառեսուրսները: Տարածաշրջանային էներգետիկ նախագծերը, որոնցում Թուրքիան, Վրաստանը և Ադրբեջանը վարում են հիմնականում համաձայնեցված էներգետիկ քաղաքականություն՝ միավորելով իրենց էներգատարանցման ներուժը, Թուրքիային հնարավորություն են տալիս Վրաստանի և Ադրբեջանի նկատմամբ ստանձնելու որոշակի պրոտեկտորատ, ինչպես նաև Վրաստանը ներառելու թուրք-ադրբեջանական տանդեմի մեջ (Վրաստանը՝ որպես տարանցիկ երկիր, Թուրքիայի կողմից կարևորվում է նաև թուրք-ադրբեջանական ռազմավարական դաշինքի ամրապնդման և հետագա զարգացման տեսանկյունից)՝ դառնալով յուրատեսակ աշխարհաքաղաքական «եռյակ» հարավկովկասյան տարածաշրջանում: Վերջին շրջանում Վրաստանի նկատմամբ Թուրքիայի որդեգրած մարտավարությունն ուղղված է վրացական միջնորդությամբ թուրք-ադրբեջանական նավթագազային նախագծերի իրագործմանն ու համագործակցության ընդլայնմանը: Ընդ որում, պաշտոնական թբիլիսին, 2008 թ. օգոստոսյան վրաց-ռուսական 5-օրյա պատերազմից հետո Թուրքիայի հետ վարելով առավելագույն մերձեցման քաղաքականություն, ինքնըստինքյան ստանձնել է Թուրքիա-Ադրբեջան երկյակի միջև «միջնորդի» դեր՝ կամրջելով էներգետիկ ռեսուրսների փոխադրման ուղիները, ինչպես նաև երկաթուղային կապ հաստատելով Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև:

Պաշտոնական Անկարան, խիստ կարևորելով ՆԱՏՕ-ի՝ դեպի Արևելք ընդլայնմանն ուղղված ծրագրերի իրականացման գործընթացում Թուրքիայի՝ որպես ՆԱՏՕ-ի անդամ պետության, կենտրոնական դիրքեր զբաղեցնելու անհրաժեշտությունը, շարունակում է լուրջ դերակատարություն ունենալ ՆԱՏՕ-ի կողմից Ադրբեջանում և Վրաստանում իրականացվող ծրագրերում: Այդ են վկայում ՆԱՏՕ-ի հովանու ներքո Ադրբեջան և Վրաստան ժամանող հիմնականում թուրք բարձրաստիճան զինվորականներից բաղկացած պատվիրակությունները, ինչպես նաև ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրի շրջանակներում ամենամսյա դասընթացների և սեմինարների կազմակերպումը Թուրքիայի տարածքում (Անկարա, Ստամբուլ, Իզմիր, Բալըբեսիր, Քարամյուրսել) հիմնված հատուկ ուսումնական կենտրոններում և հիշյալ դասընթացներին Ադրբեջանի և Վրաստանի զինված ուժերի ներկայացուցիչների ներգրավումը¹²:

Թուրքիան լուրջ ներդրում է ունեցել Ադրբեջանի ռազմականացման հարցում՝ ակտիվորեն մասնակցելով իր դաշնակցի ռազմական գաղափարախոսության և դոկտրինայի ստեղծման, նաև զինված ուժերի և հատուկ ծառայությունների ձևավորման գործընթացին: Թուրք-ադրբեջանական ռազմաքաղաքական և ռազմաարդյունաբերական փոխհամագործակցության խորացման համատեքստում պետք է դիտարկել նաև 2010 թ. օգոստոսին Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև «Ռազմավարական գործընկերության և փոխօգնության վերաբերյալ» պայմանագրի ստորագրումը, որով, փաստորեն, երկու երկրների ռազմական համագործակցությունը թևակոխում է նոր փուլ, և Թուրքիան երաշխավորում է պաշտոնական Բաքվին իր աջակցությունն Ադրբեջանի դեմ ցանկացած ագրեսիայի դեպքում¹³:

¹² Տե՛ս Gürcü askerlerini hangi şirket eğitti?, 11.08.2008, <http://odatv.com/n.php>

¹³ Տե՛ս Гусейнов Н. Баку и Анкара наращивают военно-техническое сотрудничество // http://www.aze.az/news_baku_i_ankara_44408.html

Թուրքիան ակտիվ մասնակցություն ունի նաև Վրաստանի պրոֆեսիոնալ բանակի պատրաստության և նյութատեխնիկական բազայի վերազինման գործընթացում:

Պաշտոնական Անկարան, Վրաստանը դիտելով որպես Ադրբեջանին և Կենտրոնական Ասիային կապող միջանցք՝ հարմար ադրբեջանական և կենտրոնասիական էներգետիկ պաշարների տարանցման համար, մշտապես ձգտել է վրացական տարածքն օգտագործել այսպես կոչված «թյուրքական կամուրջ» ստեղծելու համար: Այս առումով հատկանշական է Թուրքիայի աջակցությունը Վրաստանի մուսուլման էթնիկ փոքրամասնություններին: Մասնավորապես, Թուրքիան գործունե կերպով շարունակում է Վրաստանում մուսուլմանների, հատկապես ադրբեջանցիների շրջանում իսլամի ակտիվ քարոզչությունը:

Թուրքիան շարունակում է յուրօրինակ էքսպանսիա ծավալել նաև Վրաստանի և Ադրբեջանի աշխատուժի շուկայում՝ հիշյալ աշխատանքներում ընդգրկելով իր մասնագետներին:

Միաժամանակ, Թուրքիան լրջորեն հետաքրքրված է թուրք մեսիտերի՝ Ջավախք վերադարձով, ինչը, անկասկած, պետք է դիտարկել Վրաստանում Թուրքիայի ազդեցության ուժեղացման համատեքստում: Այս առումով հատկանշական է թուրքական կողմի՝ Ջավախքում դրսևորած տնտեսական ակտիվությունը, որի ներկայիս ռազմավարական հիմնական ուղղություններից է հիդրոէլեկտրակայանների կառուցումը, որոնց նախագծային և շինարարական աշխատանքներում հիմնականում ներգրավված են թուրք և մասամբ ադրբեջանցի շինարարներ, մինչդեռ տեղացիների, այդ թվում՝ հայերի համար ստեղծված են աշխատանքի ընդունման արհեստական խոչընդոտներ և աշխատանքային անբարենպաստ պայմաններ: Ջավախքում թուրքական կողմի նման քաղաքականությունն ունի հեռահար նպատակներ. այն մասնավորապես ուղղված է նշված տարածաշրջանի հայաթափմանը, ռազմավարական նշանակության օբյեկտների նկատմամբ վերահսկողություն սահմանելուն, իսկ հետագայում նշված տարածաշրջանը թյուրքական տարրերով վերաբնակեցնելուն, և վերջիններիս գերակայության պարագայում այդ քաղաքականությունը կարող է հանգեցնել Թուրքիան Ադրբեջանի հետ կապող «թյուրքական միջանցքի» ստեղծմանն ու ամրապնդմանը, որի հետևանքով փաստորեն կվտանգվի հյուսիսի հետ Հայաստանի ցամաքային կապը:

Ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ 2012 թ. հոկտեմբերին Վրաստանում կայացած խորհրդարանական ընտրություններում Բիծինա Իվանիշվիլիի գլխավորած «Վրացական երազանք» դաշինքի հաղթանակից հետո թուրք-վրացական հարաբերությունների դինամիկան, չնայած հայ և վրացի որոշ փորձագետների բացասական գնահատականներին ու կանխատեսումներին, շարունակում է պահպանվել:

Թուրք-ադրբեջանական երկկողմ ձևաչափում Թուրքիան հետևողականորեն շարունակում է Ադրբեջանի տնտեսությունում, հատկապես դեպի Եվրոպա գազի մատակարարման ծրագրերում թուրքական ներկայության ընդլայնման և ամրապնդման քաղաքականությունը: Այս համատեքստում հատկանշական է 2012 թ. հունիսի 26-ին Ստամբուլում ստորագրված Տրան-

սանատոլիական գազատարի (TANAP) նախագծի շուրջ թուրք-ադրբեջանական համաձայնագիրը¹⁴: Ինչպես ընդգծվում է Թուրքիայի ԱԳՆ պաշտոնական փաստաթղթերում, Թուրքիան առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձնում «Կասպից ծովի բնական հարուստ պաշարների վրա տեղակայված Ադրբեջանի տնտեսական ներուժի հզորացմանը»¹⁵: Պաշտոնական Անկարայի այդօրինակ մարտավարությունը միտված է ոչ միայն տարածաշրջանում Թուրքիայի դերակատարության մեծացմանը, այլև միջազգային նշանակության էներգետիկ հանգույց դառնալու թուրքական ձգտումների իրականացմանը:

Հարկ է նշել, որ հարավկովկասյան տարածաշրջանային գործընթացներում սեփական ներգրավվածությունն ընդգծելու նպատակով Թուրքիան օգտագործում է նաև հասարակական կառույցների հնարավորությունները: Մասնավորապես դրան էր միտված 2012 թ. հունիսի 28-ին Բաքվում Ադրբեջանի նախագահին կից Ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնի, թուրքական «Turkish Policy Quarterly» (գլխավոր խմբագիր՝ Նիզյար Գոքսել) և ադրբեջանական «Caucasus International» (գլխավոր խմբագիր՝ Ջաուր Շիրիև) պարբերականների կազմակերպած «Համատեղ ջանքեր հանուն Կովկասի ապագայի. անցյալ 20 տարիների դասերը» խորագրով միջազգային համաժողովը¹⁶:

Ինչ վերաբերում է Հայաստանի հետ Թուրքիայի հարաբերությունների կարգավորման գործընթացին (այստեղ առկա է Արևմուտքի ազդեցությունը), ապա մինչ օրս հայ-թուրքական հարաբերությունները զարգացնելու պատրաստականության վերաբերյալ Թուրքիայի իշխանությունների հավաստիացումները, ինչպես նաև հայ-թուրքական հարաբերությունների «կարգավորման» նպատակով վերջերս թուրքական կողմի առաջարկած նոր «ստեղծագործ» մոտեցումները դատարկ հայտարարություններ են և նպատակ ունեն քողարկելու միջազգային հանրության կողմից ակնկալվող արձանագրություններն առանց նախապայմանների վավերացնելու և իրականացնելու գործընթացի՝ սեփական ջանքերով ձախողումը: Որքան ժամանակ է անցնում, այնքան ավելի ցայտուն է դրսևորվում թուրք-հայկական հարաբերությունների բնականոնացման «ջանքերի» դեմագոգիկ-ցուցադրական բնույթը: Գործնականում թուրքական կողմից իրական որևէ քայլ չի կատարվել, որը հիմք է տալիս հաստատելու, որ հայ-թուրքական հարաբերությունների զարգացման վերաբերյալ բանակցային գործընթացն Անկարայի ձեռնարկած լոկ քաղաքական խաղ է, որը, ինչպես ասվեց, կոչված է քողարկելու տարածաշրջանում Թուրքիայի իրական նկրտումներն ու ձգտումները:

Ասենք նաև, որ Թուրքիայի մարտավարության գերխնդիրն է դիվանագիտական հնարքներով, ինչպես նաև վերջին շրջանում ակտիվորեն շրջանառության մեջ դրված ժողովրդական դիվանագիտության գործադրմամբ մանևրել, Հայաստանի հետ հարաբերությունների կարգավորման ուղղությամբ գործողությունների տպավորություն ստեղծել միջազգային հանրու-

¹⁴ Տե՛ս <http://www.socar.com.tr/en/content/tanap-press-release-26062012>

¹⁵ «Turkey's Political Relations with Azerbaijan», <http://www.mfa.gov.tr>

¹⁶ Տե՛ս «В Баку обсудили будущее Кавказа» // <http://www.trend.az/news/politics/2041343.html>

թյան առջև՝ այդպիսով փորձելով լուծել Հայաստանի հետ հարաբերություններում իր ազգային անվտանգության համար վտանգ ներկայացնող թիվ մեկ խնդիրը՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացի կասեցման հարցը:

Միաժամանակ հատկանշական է նաև Ղարաբաղյան հիմնախնդրի կարգավորման ուղղությամբ պաշտոնական Անկարայի դրսևորած ակտիվությունը: Վերջին շրջանում թուրքական իշխանությունները հաճախակի են հանդես գալիս ԵԱՀԿ՝ Լեռնային Ղարաբաղի հարցով Մինսկի խմբի համանախագահների գործունեության քննադատությամբ և հիշյալ գործընթացի վերանայման առաջարկով՝ ձգտելով դառնալ գործուն միջնորդ Ղարաբաղյան հիմնախնդրի կարգավորման հարցում, ինչը հնարավորություն կընձեռնի Թուրքիային վերահսկելու ինչպես հիշյալ գործընթացը, այնպես էլ տարածաշրջանային զարգացումները և հնարավորության դեպքում առաջ մղելու սեփական սցենարներն ու նախագծերը:

Այսպիսով, ելնելով վերը ասվածից՝ կարելի է փաստել, որ պաշտոնական Անկարան, որդեգրելով Թուրքիայի համար ռազմավարական նշանակություն ունեցող հարավկովկասյան տարածաշրջանում աշխարհաքաղաքական իր ազդեցությունն ընդլայնելու մարտավարություն (դրանով իսկ փորձելով հայտարարել իր մասին ոչ միայն որպես տարածաշրջանային, այլ նաև գլոբալ ուժի՝ ընդունակ ազդելու թե՛ Հարավային Կովկասի և թե՛ կասպիական-կենտրոնասիական տարածաշրջանի քաղաքականության վրա), հետևողականորեն շարունակելու է Ադրբեջանում և Վրաստանում իր դիրքերի ամրապնդմանն ուղղված քաղաքականությունը՝ արդյունավետորեն օգտագործելով իր ինչպես տնտեսական, այնպես էլ արտաքին քաղաքական լծակները:

Այստեղից հետևում է, որ Հարավային Կովկասում համաշխարհային ուժերի (ԱՄՆ, ԵՄ, Ռուսաստան) և հարևան պետությունների (Թուրքիա, Իրան) քաղաքականության և առաջնահերթությունների բացահայտումը կարող է նոր, լրացուցիչ լույս սփռել հակամարտություններով լեցուն այս տարածաշրջանում տեղի ունեցող բարդ գործընթացների վրա և հնարավորություն ընձեռնել Հայաստանի Հանրապետությանը նոր շտկումներ մտցնելու արտաքին քաղաքականության և արտաքին անվտանգության ռազմավարությունում, որը կհամապատասխանի ՀՀ ազգային շահերին և կապահովի կայունությունն ու անվտանգությունը նաև ողջ տարածաշրջանում:

***Քանալի բռներ** – Թուրքիա, արտաքին քաղաքականություն, Հարավային Կովկաս, էներգետիկ քաղաքականություն, ռազմաքաղաքական համագործակցություն, տնտեսական էքսպանսիա, Ադրբեջան, Վրաստան, թուրք մեսխեր, Ջավախք, Հայաստան, հայ-թուրքական հարաբերություններ*

АРМИНЕ ОБСЕПЯН – *Современные проявления южнокавказской политики Турции*. – В контексте геополитических процессов, протекающих на Южном Кавказе после распада СССР, заслуживает внимания стремление Турции проникнуть в этот чрезвычайно важный для неё регион, продвигать здесь собственные сценарии и позиционировать себя региональной сверхдержавой. Расширяя своё влияние на Южном Кавказе и эффективно используя при этом как военные,

экономические, так и внешнеполитические рычаги, Анкара последовательно укрепляет свои позиции в Азербайджане и Грузии. Вызывает тревогу возможный стратегический союз между тремя этими странами, который лишь углубит разделительные линии в регионе и окончательно вытеснит Армению из региональных процессов.

Ключевые слова: *внешняя политика, энергетическая политика, военно-политическое сотрудничество, экономическая экспансия, месхетинские турки, Джавахк, армяно-турецкие отношения*

ARMINE HOVSEPYAN – *Present Demonstrations of South Caucasus Policy of Turkey.* – In the context of geopolitical processes, occurring in the South Caucasus after the collapse of the USSR, Turkey's aspiration to penetrate the region of geopolitical and geostrategic importance for her, gaining control over the regional processes, promotion of its own scripts and projects, and positioning itself as a regional superpower is worth mentioning. Developing the tactics of its geopolitical influence expansion in the South Caucasus official Ankara at this stage continues to implement a consistent policy of strengthening its positions in Azerbaijan and Georgia by effective usage of military - political and economic as well as foreign policy levers (thus seeking to declare itself not only a regional but also a global power, able to influence the political processes of the South Caucasus and the Caspian - Central Asian region as well). Based on the abovementioned, the possible formation of strategic alliance of Turkey, Azerbaijan and Georgia, which will deepen the dividing lines of the South Caucasus, thus finally displacing Armenia out of the regional processes is alarming.

Key words – *Turkey, foreign policy, South Caucasus, energy policy, military and political cooperation, economic expansion, Azerbaijan, Georgia, Meskhetian Turks, Javakhk, Armenia, Armenian-Turkish relations*